

DAT IK DE NAAM van mijn moeder intikte in de zoekmachine van het Russische internet was niet veel meer dan een spelletje. In de loop van decennia had ik telkens weer geprobeerd een spoor van haar te vinden, ik had het Rode Kruis en andere opsporingsdiensten geschreven, relevante archieven en onderzoeksinstituten, wildvreemde mensen in Oekraïne en Moskou, ik had in verbleekte slachtofferlijsten en kaartenbakken gezocht, maar was er nooit in geslaagd ook maar het spoor van een spoor te vinden, een nog zo vaag bewijs van haar leven in Oekraïne, van haar bestaan voor mijn geboorte.

In de Tweede Wereldoorlog hadden ze haar als drientwintigjarige samen met mijn vader vanuit Marioepol voor dwangarbeid naar Duitsland gedeporteerd; ik wist alleen dat beiden in een wapenfabriek van het Flick-concern in Leipzig waren ingezet. Elf jaar na afloop van de oorlog had mijn moeder in een stadje in West-Duitsland

een eind aan haar leven gemaakt, niet ver van een kolonie voor ‘*heimatlose Ausländer*’, oftewel ontheemde buitenlanders, zoals voormalige dwangarbeiders toen werden genoemd. Behalve mijn zus en ik was er waarschijnlijk nergens ter wereld meer ook maar iemand die haar nog had gekend. En ook wij, mijn zus en ik, hadden haar eigenlijk niet gekend. We waren kinderen, mijn zusje pas net vier en ik tien, toen ze op een oktoberdag in 1956 zonder een woord het huis verliet en niet terugkwam. In mijn herinnering was ze alleen nog een schim, meer een gevoel dan een herinnering.

Inmiddels had ik mijn zoektocht naar haar allang opgegeven. Ze was meer dan negentig jaar geleden geboren en had maar zesendertig jaar geleefd, en niet zomaar jaren, maar de jaren van de burgeroorlog, van de zuiveringen en hongersnoden in de Sovjet-Unie, de jaren van de Tweede Wereldoorlog en het nationaalsocialisme. Ze was in de papierversnipperaars van twee dictaturen terechtgekomen, eerst onder Stalin in Oekraïne, daarna onder Hitler in Duitsland. Het was een illusie om decennia later in de oceaan van vergeten slachtoffers het spoor van een jonge vrouw te vinden van wie ik niet veel meer wist dan haar naam.

Toen ik die naam op een zomernacht in 2013 had ingetypt op het Russische internet, leverde de zoekmachine prompt een resultaat op. Mijn verbazing duurde maar een paar seconden. Wat mijn zoektocht altijd al had bemoeilijkt was het feit dat mijn moeder een heel alledaagse Oekraïense naam had, er waren honderden, waarschijnlijk duizenden Oekraïense vrouwen die net zo heetten als zij. Weliswaar droeg de persoon die op mijn beeldscherm gemarkeerd was zelfs het patroniem van mijn moeder: zij

heette eveneens Jevgenia Jakovlevna Ivasjtsjenko, maar ook Jakov, de voornaam van mijn moeders vader, kwam zo vaak voor dat de treffer niets te betekenen had.

Ik opende de link en las: Ivasjtsjenko, Jevgenia Jakovlevna, geboortejaar 1920, geboorteplaats Marioepol. Ik staarde naar de gegevens, ze starden terug. Al wist ik heel weinig over mijn moeder, ik wist wel dat ze in 1920 in Marioepol was geboren. Konden er in een kleine stad als Marioepol destijds binnen één jaar twee meisjes geboren zijn met dezelfde voor- en achternaam van wie de vaders allebei Jakov heetten?

Hoewel Russisch mijn moedertaal was, die ik in de loop van mijn leven nooit helemaal had verleerd en die ik sinds mijn verhuizing naar het Berlijn van na de Wende weer bijna elke dag sprak, was ik er niet zeker van of ik op het beeldscherm nu werkelijk de naam van mijn moeder las, of dat die naam misschien alleen als een fata morgana aan mij verscheen in de woestijn die het Russische internet voor me was. Er werd een Russisch gesproken dat ik bijna als een vreemde taal ervoer, een *newspeak* die razendsnel veranderde, voortdurend nieuwe woorden voortbracht en zich dagelijks met nieuwe amerikanismen vermengde, waarvan je de herkomst zodra ze in cyrillisch schrift waren omgezet vaak nog amper kon herkennen. Ook de website die ik nu voor me had, had een Engelse naam en heette 'Azov's Greeks'. Ik wist dat Marioepol aan de Zee van Azov lag, maar waar kwamen die Azovse Grieken opeens vandaan? Ik had nog nooit van enig verband tussen Oekraïne en Griekenland gehoord. Als ik Engels was geweest had ik heel toepasselijk kunnen zeggen: *It's all Greek to me.*

Over Marioepol wist ik op dat moment zo goed als

niets. Tijdens de zoektocht naar mijn moeder was ik nooit op het idee gekomen om me wegwijs te maken in de stad waar ze vandaan kwam. Marioepol, dat veertig jaar lang Zjdanov heette en pas na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie weer haar oude naam terugkreeg, bleef voor mij een innerlijk oord dat ik nooit blootstelde aan het licht van de werkelijkheid. Ik was al heel lang thuis in een schimmig gebied, in mijn eigen beelden en voorstellingen van de wereld. De werkelijke buitenwereld vormde een bedreiging voor dat innerlijke thuis, en daarom probeerde ik die zo mogelijk te ontwijken.

Mijn oorspronkelijke beeld van Marioepol was bepaald door het feit dat niemand toen ik klein was een onderscheid maakte tussen de afzonderlijke staten van de Sovjet-Unie; alle bewoners van haar vijftien republieken werden als Russen beschouwd. Hoewel Rusland in de Middeleeuwen uit Oekraïne was voortgekomen, uit het Kievse Rijk, dat ‘de wieg van Rusland’ werd genoemd, de moeder van alle Russische steden, spraken ook mijn ouders over Oekraïne alsof het een deel van Rusland was – het grootste land ter wereld, zei mijn vader, een enorm rijk dat zich uitstreckte van Alaska tot Polen en één zesde van het totale aardoppervlak besloeg. Duitsland was in vergelijking daarmee slechts een vlekje op de kaart.

Wat Oekraïens was ging voor mij op in wat Russisch was, en als ik me een voorstelling maakte van mijn moeder in haar vroegere leven in Marioepol, zag ik haar altijd in de Russische sneeuw. Ze liep in haar ouderwetse grijze mantel met de fluwelen kraag en manchetten, de enige jas waarin ik haar ooit had gezien, door donkere ijzige straten in een of andere onmetelijke ruimte, waar eeuwig en altijd een sneeuwstorm woedde. De Siberische sneeuw

die heel Rusland en ook Marioepol bedekte, het akelige rijk van de eeuwige kou, waar de communisten heersten.

Mijn kinderlijke voorstelling van de plaats van herkomst van mijn moeder hield tientallen jaren stand in de donkere kamers van mijn innerlijk. Zelfs toen ik allang wist dat Rusland en Oekraïne twee verschillende landen waren en Oekraïne echt helemaal niets met Siberië te maken had, tastte dat mijn Marioepol niet aan – hoewel ik niet eens zeker wist of mijn moeder werkelijk uit die stad kwam of dat ik haar Marioepol had toegedicht omdat ik die naam zo mooi vond. Soms wist ik niet eens meer zeker of er wel echt een stad met die naam bestond of dat ik die had verzonnen, net als zoveel andere dingen met betrekking tot mijn herkomst.

Op een dag, toen ik bij het doorbladeren van een krant op het sportkatern stuitte en al verder wilde bladeren, viel mijn oog op het woord Marioepol. Een Duits voetbalteam, zo las ik, was naar Oekraïne gereisd om tegen Illitsjivets Marioepol te spelen. Alleen al het feit dat die stad een voetbalelftal had, was zo ontnuchterend dat mijn innerlijk Marioepol terstond uiteenviel als een rotte paddenstoel. Niets ter wereld interesseerde me minder dan voetbal, maar uitgerekend dat confronteerde me voor het eerst met het werkelijke Marioepol. Ik las dat het een stad met een uitgesproken mild klimaat is, een havenstad aan de Zee van Azov, de ondiepste en warmste zee ter wereld. Er werd gerept van lange brede zandstranden, van wijnbergen en onafzienbare zonnebloemvelden. De Duitse voetballers kreunden onder de zomertemperaturen, die tegen de veertig graden liepen.

De werkelijkheid leek me veel onwerkelijker dan mijn eigen voorstelling van de stad. Voor het eerst sinds haar

dood werd mijn moeder een persoon die los van mij stond. In plaats van door de sneeuw zag ik haar opeens in een dun, lichtgekleurd zomerjurkje door een straat in Marioepol lopen, met blote armen en benen, sandalen aan haar voeten. Een meisje dat niet op de koudste en donkerste plaats ter wereld was opgegroeid, maar in de buurt van de Krim, aan een warme zuidelijke zee, onder een hemel die misschien op die boven de Italiaanse Adriatische kust leek. Niets was voor mij zo onverenigbaar als mijn moeder en het zuiden, als mijn moeder en zon en zee. Ik moest al mijn voorstellingen van haar leven naar een andere temperatuur en naar een ander klimaat verplaatsen. Het oude onbekende was veranderd in een nieuw onbekende.

Een reëel beeld van het winterse Marioepol in de tijd dat mijn moeder er leefde, kreeg ik jaren later uit een novelle waarvan ik de titel ben vergeten: *Achter de ramen van hotel Palmyra viel natte sneeuw. Honderd meter verderop lag de zee, waarvan ik niet durfde zeggen dat hij ruiste. Hij klotste en rochelde, die vlakke, onbeduidende, saaie zee. Tegen het water aan gekropen lag het onooglijke stadje Marioepol met zijn Poolse kościół en zijn joodse synagoge. Met zijn stinkende haven en zijn opslagloodsen, met de sjofele, gaterige tent van een rondreizend circus op het strand, met zijn Griekse tavernes en één enkele zwakke lantaarn voor de ingang van het vermelde hotel.* Het leek een persoonlijke boodschap van mijn moeder. Zij had dat alles met eigen ogen gezien. Ze was vast weleens langs hotel Palmyra gelopen, misschien in haar grijze mantel, misschien in dezelfde natte sneeuw, met de stank van de haven in haar neus.

Op de site waarop ik nu was beland, ontdekte ik opnieuw opmerkelijke dingen over Marioepol. Rond mijn

moeders geboorte was de stad nog sterk bepaald door de Griekse cultuur. In de achttiende eeuw had Catharina de Grote haar aan de christelijke Grieken uit het toenmalige Krimkanaat geschonken. Pas vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw mochten andere volkeren zich weer in het toenmalige Marioypoli vestigen. Er woont tot op heden een Griekse minderheid in de stad, en door de naam van mijn moeder was ik om een of andere reden op een forum voor Oekraïners van Griekse afkomst verzeild geraakt. Er rees bij mij een vaag vermoeden. Ik had slechts een heel vluchtige, vrijwel niet meer toegankelijke herinnering aan wat mijn moeder over haar leven in Oekraïne had verteld, maar ik had in mijn hoofd dat haar moeder Italiaans was geweest. Na zo lange tijd kon ik er natuurlijk niet meer zeker van zijn of het een daadwerkelijke herinnering betrof of zomaar een toevallig bezinksel in mijn hersenen. Misschien, dat leek me het waarschijnlijkst, had ik als kind al verzonnen dat ik een Italiaanse grootmoeder had en haar tot onderwerp van mijn avontuurlijke verzinsels gemaakt, misschien was de Italiaanse grootmoeder een voortvloeiende van mijn ooit vurig gekoesterde wens om uit mijn Russisch-Oekraïense huid te kruipen, om iets anders te zijn dan ik was. Nu vroeg ik me af of ik het me misschien gewoon in zoverre verkeerd herinnerde dat mijn grootmoeder niet Italiaans maar Grieks was geweest. Lag dat niet voor de hand, gezien dat wat ik nu, nu pas over Marioepol te weten was gekomen? Was de Griekse vrouw in mijn herinnering ongemerkt veranderd in een Italiaanse, misschien omdat Italië al in mijn jeugd een oord van verlangen voor mij was geworden?

Het was of ik omtrent mijn afkomst nu in een nieuw duister tastte, of ik opeens in een nog vreemdere, defini-

tief onherkenbaar geworden bodem wortelde. Ik staarde naar de naam van mijn moeder op het beeldscherm en kreeg het gevoel dat de schamele identiteit die ik in de loop van mijn leven in elkaar had geflanst, als een zeepbel uiteenspatte. Even leek alles om me heen in te storten. Ik kreeg pas weer houvast aan de gedachte dat de Griekse wortels van de zojuist ontdekte Jevgenia Jakovlevna Ivasjtsjenko voor mij slechts in zoverre van belang waren dat ze bewezen dat deze vrouw niet mijn moeder kon zijn. Nooit, daar was ik zeker van, had ik van mijn moeder het woord *greki* gehoord, dat zou destijds als iets uitzonderlijks en exotisch in onze afgesloten, armzalige barakkenwereld zijn blijven hangen. Aan de andere kant kon ik me ook moeilijk voorstellen dat mijn moeder het Griekse verleden van haar geboortestad nooit te berde had gebracht nu ik uit de historische achtergrondinformatie van het forum had opgemaakt dat de Griekse invloed in Mari-oepol nog duidelijk aanwezig was geweest in de tijd dat zij er leefde.

Ik koesterde geen enkele hoop omdat mijn eerdere pogingen te vaak op niets waren uitgelopen, maar aangezien Azov's Greeks ook een platform voor het opspuren van familie bood, besloot ik toch een bericht te plaatsen. Om iets te kunnen schrijven moest ik me echter eerst registreren. Dat had ik op een Russische site nog nooit gedaan en ik betwijfelde of ik deze technische horde zou kunnen nemen, maar tot mijn verbazing was alles heel eenvoudig, veel eenvoudiger dan op Duitse sites. Ik had al na een minuut toegang.

In de zoekopdracht kon ik behalve de naam van mijn moeder en haar geboorteplaats niet veel aangeven. Uit haar patroniem, Jakovlevna, viel af te leiden dat haar va-

der Jakov had geheten, maar ik kende zelfs niet eens de meisjesnaam van haar moeder. Ik wist dat ze een broer en zus had gehad, maar ook hun naam wist ik niet. Ik bezat een Oekraïense trouwakte, waaruit bleek dat mijn moeder in juli 1943 in het door Duitse troepen bezette Mari-oepol met mijn vader was getrouwd. Op een door de arbeidsbeurs van Leipzig verstrekte arbeidskaart stond dat ze in 1944 samen met mijn vader naar Duitsland was gedeporteerd. Dat was alles wat ik over haar wist.

En het was de vraag naar wie ik eigenlijk op zoek was. Het was vrijwel uitgesloten dat haar broer en zus nog in leven waren, of ze moesten nu zo oud als Methusalem zijn. Zelfs hun kinderen, voor zover ze die hadden, waren vermoedelijk al op leeftijd, net als ik. De kans dat ze mijn moeder hadden gekend, was klein en het was de vraag of ze wel van haar bestaan wisten, of iemand hun over haar had verteld. Destijds en ook nog decennia later was het gevaarlijk om met iemand als mijn moeder verwant te zijn, met iemand die zich wellicht vrijwillig naar Duitsland had laten deporteren en die het in elk geval niet was gelukt om zich aan dwangarbeid voor de vijand te onttrekken, desnoods door zelfmoord, zoals Stalin het van ware patriotten verlangde. Over zulke verwanten, die als verraders van het vaderland werden gezien, vertelden mensen hun kinderen toen niets om hen niet in gevaar te brengen.

Vroeger moesten mijn vingers bij het typen van Russische teksten omschakelen op een cyrillisch toetsenbord en moeizaam naar letters op zoek gaan, maar nu kon ik de teksten met behulp van een wonderbaarlijk computerprogramma op mijn vertrouwde Latijnse toetsenbord typen – het programma zette de gewone letters automatisch

om in cyrillisch schrift. Weliswaar betwijfelde ik of het me zou lukken om mijn in het transliteratieprogramma getypte bericht naar de Russische site te transporteren, de afstand leek me te groot, maar na de paar gebruikelijke muisklikken verscheen het daadwerkelijk op de site van Azov's Greeks. Ik zette mijn e-mailadres onder de tekst en verstuurde hem, zonder te weten waar hij terecht zou komen. Misschien op een dood punt, in een elektronisch niets, waar nooit iemand mijn flessenpost zou ontdekken.

Ik was al een paar weken op mijn werkadres in Mecklenburg. Ik deelde het appartementje aan de Schaalsee met een vriendin, we gebruikten het om en om. Dit jaar was bijna de hele zomer aan het meer voor mij. Gilla was actrice, ze zat tot aan haar nek in een theaterproject ergens in het buitenland en zou pas in september terug zijn. Ik was net klaar met een boek en luierde. Ik kon me niet herinneren wanneer ik dat langer dan een halve dag had gedaan. De onderwerpen in mijn hoofd stonden altijd onverbiddelijk in de rij en lieten geen pauzes toe, ze confronteerden me steeds meer met de beperkte tijd die me nog in mijn leven restte. Normaliter begon ik na afronding van een boek meteen de dag daarop aan iets nieuws te werken, langer hield ik het niet uit zonder te schrijven, zonder het gevecht met woorden. Zo was het leeuwendeel van mijn leven verstreken, vrijwel zonder dat ik er erg in had gehad. Maar nu wilde ik opeens alleen nog zitten lezen op het balkon, het zachte briesje langs mijn huid voelen strijken en naar het zomerblauwe meer kijken. Tegen de avond, als de hitte was geluwd, maakte ik met mijn nordicwalking-stokken lange wandelingen langs het water, door eenzaam drassig gebied, waar ik door enorme wolken hongerge muggen werd overvallen. Op de terugweg kocht ik